

УДК: 376.36.016:81

ВИВЧЕННЯ ПОЛІСЕНСОРНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Кондратенко В.О.

кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

Журавльова Л.С.

кандидат педагогічних наук, доцент
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

У статті представлено результати дослідження музично-сенсорних можливостей дітей, які заїкаються з урахуванням полісенсорної основи (роботи мовнорухового, слухового, зорового та кінестетичного аналізаторів). Виявлено передумови для розвитку усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами музично-дидактичних ігор, потенціал яких у практиці застосовувався недостатньо.

В статті представлені результати дослідження музично-сенсорних можливостей заїкаючихся дітей з урахуванням полісенсорної основи (роботи речедвигательного, слухового, зрительного і кінестетичного аналізаторів). Обнаружені передумови для розвитку усної мови дітей старшого дошкільного віку з заїканням засобами музично-дидактичних ігор, потенціал яких в практиці застосовувався недостатньо.

The article the results of research of muzykal'no-sensory abilities of stammering children are presented taking into account polisensornoy basis (work of auditory, visual and kinesteticheskogo analyzers). The main results of establishing stage of research for speech level determination for stuttering children are given in the article. Some pre-conditions for speech development of stammering children with the help of musical-didactic facilities are explored such as.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, невротична та неврозоподібна форми заїкання, темпоритмічна діяльність, сенсорні аналізатори.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, невротическая и неврозоподобная форма заикания, темпо-ритмическая деятельность, сенсорные анализаторы.

Keywords: senior preschoolers, clinical (neurosis) forms of stammer, tempo-rhythmic activity, sensory analyzers.

Проблема виразності і плавності мовлення дітей із заїканням розглядається в дослідженнях С. Асланової, Л. Белякової, Н. Власової, Г. Волкової, І. Вигодської, В. Кондратенко, Р. Левіної, С. Миронової, І. Поварової, В. Селіверстова, Н. Чевелевої та ін. Зважаючи на специфічність порушення плавності мовлення, особливості його темпо-ритмічної організації, а також на відхилення в моторній сфері, які стосуються динамічного праксису та музично-ритмічних здібностей заїкуватих дітей, убачаємо за необхідність формування ритміко-інтонаційної організації усного мовлення, яка є однією з важливих ланок у комплексній методиці корекції заїкання (Л. Андропова, С. Асланова, Л. Белякова, Т. Когновицька, Л. Копачевська, І. Поварова, В. Селіверстов, І. Сікорський, А. Ястребова та ін.).

У дослідженнях І. Павлова, Б. Теплової, О. Ухтомського розкрито механізм формування темпо-ритмічних рухів. Доведено, що темпо-ритмічні розлади не лише порушують мовленнєву функцію дитини, але й знижують її працездатність і продуктивність діяльності, а цілеспрямоване формування темпо-ритмічного чуття в умовах емоційно наповненої навчально-ігрової діяльності сприяє корекції відображувальної здібності дитини (В. Кручинін, Л. Мітрякова).

Важливе місце в корекційній роботі належить музиці (О. Ворожцова, Д. Кемпбелл, З. Матейова, С. Машура). Автори знайшли певний взаємозв'язок між мовленням і музикою, що зумовлює розвиток людського мислення і сенсорних функцій. Структурами музичних і мовленнєвих компонентів, які взаємодіють, є ритм, темп, інтонація, емоції.

Аналіз науково-методичної літератури і практики корекційної роботи з дошкільниками, які мають заїкання, дозволив констатувати недостатню розробленість корекційних технологій, в основі яких знаходяться сенсорні засоби музичної діяльності дошкільників, відсутність логопедичних методик із використанням полісенсорних можливостей.

У нашому дослідженні проблема розвитку мовлення заїкуватих дітей засобами музично-дидактичних ігор розглядається з урахуванням використання сенсорних аналізаторів (мовнорухового, слухового, зорового та

кінестетичного). Для обґрунтування доступності проведення роботи з розвитку усного мовлення засобами музично-дидактичних ігор нам необхідно було виявити готовність заїкуватих дітей до виконання музично-сенсорних завдань з урахуванням полісенсорної основи (роботи мовнорухового, слухового, зорового та кінестетичного аналізаторів).

Ураховуючи, що в основі музично-дидактичних ігор лежить сприймання властивостей музичних звуків, ми виділили із змісту музичного розвитку групу навичок, визначення ступеня розвитку яких є однією із задач констатувального етапу експерименту. Необхідність дослідження ритму, темпу, тембру, звуковисотності й динаміки звучання музики пояснюється тим, що одним із показників музично-сенсорного розвитку в дітей є вміння сприймати на слух і відтворювати властивості музичних звуків.

Музично-сенсорний розвиток передбачає якість сприймання, що дозволяє дитині розрізнати окремі властивості музичних звуків: висоту, тембр, тривалість, силу. Зважаючи на те що в заїкуватих дітей порушений темпоритм [1], вважаємо необхідним залучити до обстеження музично-сенсорного розвитку не лише завдання на сприймання тривалості, але й швидкості – темпу. У структуру цих здібностей також входить властивість активного прислухання, відтворення музики, обстеження дітьми музичних звуків у їхніх виражальних відношеннях і якість обстеження музичних явищ. Спосіб обстеження музичних явищ передбачає: прислухання, узнавання властивостей музичних звуків; порівнювання їх за схожістю і контрастом; виділення з комплексу інших звуків; розрізнення їхнього виражального значення; їх відтворення з одночасним слуховим контролем у співочих інтонаціях, у грі на інструменті, у виражальних ритмічних рухах; комбінування звукових сполучень; зіставлення з прийнятими еталонами.

Отже, під час визначення показників сприймання музики і властивостей музичних звуків були враховані такі прояви дітей: правильність виконання завдань; природність і свобода дій під час їхнього виконання; мовленнєвий супровід (здатність вербально виразити відношення до музики); вміння передати сприйняті на слух властивості музичних звуків рухами, знаходження зорового образу музики, що сприймається, чи властивостей музичних звуків.

Відповідно до мети і задач дослідження нами була передбачена вербальна характеристика музичних компонентів. Ми оцінювали ступінь розвитку вміння дітей у плані підбирати відповідні вербальні характеристики загальної емоційної забарвленості музики та її окремих структурних компонентів, а також оцінювали особливості рухового і зорового сприймання конкретного музичного звучання.

Зміст експериментальних завдань було розроблено відповідно до мети цієї роботи та програмових вимог методики музичного виховання дошкільників [2; 3; 4]. Під час розробки діагностики сприймання музики, а також окремих властивостей музичних звуків (сприймання тембру, ритму, темпу, звуковисотності, динаміки) були використані методики Н. Кириченко [5], Т. Науменко [6] з певною нашою модифікацією, яка полягала в застосуванні полісенсорної основи. Ми використовували для орієнтування дітей під час сприймання та відтворення властивостей музичних звуків різні аналізатори (слуховий, мовноруховий, зоровий та кінестетичний).

Отже, критеріями для дослідження музично-слухового сприймання були:

- сприймання властивостей музичних звуків з опорою на слуховий та мовноруховий аналізатори;
- сприймання властивостей музичних звуків з опорою на слуховий, кінестетичний та мовноруховий аналізатори;
- сприймання властивостей музичних звуків з опорою на слуховий, зоровий та мовноруховий аналізатори.

У дослідженні ми спиралися на програми «Дитина» і «Малятко», у яких указано на особливості музично-сенсорних можливостей дітей старшого дошкільного віку: діти можуть відрізнити на слух правильний і неправильний спів, розрізнити звуки за висотою і тривалістю, діапазон дітей розвинений у межах до 1 (ре 1) – до 2, до діез – (ре 2) [3; 4].

На підставі цієї програми ми аналізували звуковисотне сприймання за такими показниками: інтервали в різній послідовності (визначення низького, середнього та високого звука); рух звукоряду вгору і вниз. Показниками компонента тембрового сприймання були: звучання п'яти музичних інструментів (піаніно, флейта, металофон, бубон) і звучання голосу. Темпо-ритмічне сприймання ми визначали за такими показниками: швидкість та тривалість звучання мелодії. Сприймання динамічних відтінків аналізували за такими показниками: звучання мелодії тихо, голосне, помірно голосне. Ступінь розвитку сприймання музики в цілому ми аналізували за вмінням дітей визначати завершеність музики, характер і жанр музичного твору.

Таким чином, дослідження передбачало вивчення музично-сенсорних можливостей заїкуватих дітей старшого дошкільного віку, індивідуальних особливостей їхнього прояву, особливостей і властивостей музичного сприймання. Діагностика включала вивчення сприймання музики в цілому і всіх властивостей музичних звуків з

урахуванням аналізаторів: слухового, мовнорухового, кінестетичного, зорового. Бальна система оцінки критеріїв дозволила визначити ступінь музично-сенсорного розвитку з урахуванням указаних аналізаторів (які в подальшому дослідженні визначили як аналізатори (А) – з опорою на слуховий та мовноруховий аналізатори; аналізатори (В) – з опорою на слуховий та кінестетичний аналізатори; аналізатори (С) – з опорою на слуховий та зоровий аналізатори).

Кількісний та якісний аналіз виконання завдань з визначених напрямків діагностичної методики, дозволив нам визначити ступінь музично-сенсорного розвитку кожної дитини.

Порівняння результатів обстеження музично-сенсорних можливостей з опорою на слуховий та мовноруховий аналізатори (А) показало, що у заїкуватих дітей суттєві труднощі виникали під час виконання завдання на сприймання ритму та звуковисотності. Були наявні порушення в сприйманні темпу та динаміки. І найменше порушень виявлено в сприйнятті тембру. Характерною особливістю для дітей із заїканням (обох форм) є обмежений мовленнєвий супровід.

Результати вивчення музично-сенсорного розвитку з опорою на слуховий, кінестетичний та мовноруховий аналізатори (В) показали, що характерною особливістю для дітей із заїканням (обох форм) є: якість та об'єм виконання завдань, обмежений мовленнєвий супровід. Відмітною особливістю є характер виконання завдань. За нашими спостереженнями, діти з неврозоподібною формою заїкання не дотримувалися етапів інструкції, відповіді (навіть правильні) викрикували одним словом, дошкільники з невротичною формою заїкання виконували інструкцію, обмежувалися показом рухів, але при цьому не коментували свої дії. За допомогою дослідів також встановлено, що діти з неврозоподібною формою заїкання не уважні й не запам'ятовували інструкції, тому під час відповідей більше вгадували, киваючи головою, погоджуючись із будь-якою відповіддю експериментатора. Порівняльний аналіз числових даних показав, що діти з невротичною формою заїкання під час сприймання властивостей музичних звуків з опорою на слуховий, кінестетичний та мовноруховий аналізатори краще приймають допомогу експериментатора та реагують на зауваження, ніж діти з неврозоподібною формою заїкання. Значний відсоток дітей з допомогою експериментатора і з поправками виконали завдання на сприймання тембру та динаміки, а найгірше дошкільники із заїканням виконали завдання на сприймання ритму і звуковисотності.

Результати вивчення музично-сенсорного розвитку з опорою на слуховий, зоровий та мовноруховий аналізатори (С) показали, що в обстежуваних як із неврозоподібною, так і з невротичною формами заїкання суттєво порушене сприймання ритму, висоти звука і темпу. Відмітною особливістю дошкільників із заїканням є ступінь самостійності під час виконання завдань. Діти з неврозоподібною формою заїкання більше приймають допомогу експериментатора, навздогад вибирають потрібні малюнки, тоді як діти з невротичною формою заїкання самі можуть виправити свої неточності під час співвіднесення тривалості звуків із зоровим образом. У дошкільників з неврозоподібною формою заїкання в багатьох випадках спостерігалось пасивне ставлення до правильності виконання завдань, не було впевненості в розрізненні тривалості звучання музики, діти поклалися на випадковий вибір.

Під час вивчення сприймання музичних творів дошкільникам найлегше було виконувати завдання на сприймання музики з опорою на слуховий та мовноруховий аналізатори (А): 2 бали одержали лише діти (9,4 %) з невротичною формою заїкання. 31,08% осіб із невротичною та 22,97% – з неврозоподібною формами заїкання завдання виконали з неточностями та без активного мовленнєвого супроводу. Вони не уважно слухали інструкцію, допускали багато помилок. Завдання не виконали 13,51% осіб з невротичною та 22,97% – з неврозоподібною формами заїкання.

Для дітей із заїканням виявилось важче сприймати музику з опорою на додаткові аналізатори (кінестетичний та зоровий). Під час сприймання музики з опорою на аналізатор (В), де додатково підключається кінестетичний аналізатор, 2 бали одержали лише діти з невротичною формою заїкання (10,81%). Не уважно слухали інструкцію, допускали багато помилок 18,24% дітей з невротичною та 13,51% – з неврозоподібною формами заїкання. Більшість дітей завдання не виконали взагалі (25% – 32,43% відповідно). Під час сприймання музики з опорою на аналізатори (С), де додатково підключається зоровий аналізатор, не уважно слухали інструкцію, допускали багато помилок 22,97% дітей з невротичною та 14,86% – з неврозоподібною формами заїкання. Більшість дітей завдання не виконали взагалі (31,08%).

Отже, результати проведеного дослідження свідчать про те, що діти із заїканням мають характерні особливості сприймання музичних звуків та музичних творів. Суттєва залежність простежується між клінічними формами заїкання та ступенем музично-сенсорного розвитку. Нами встановлено, що діти з невротичною формою заїкання показують кращі результати під час виконання експериментальних завдань, ніж діти з неврозоподібною формою заїкання.

Як ми з'ясували за допомогою спостереження, а також бесід з батьками і педагогічним персоналом, якість виконуваних завдань залежить від багатьох об'єктивних причин. Серед них –

відмінність між клінічними формами заїкання, спадковий фактор у плані музичної обдарованості чи задатків, недостатнє наповнення термінологічного музичного словника дітей, низька поінформованість батьків про позитивний вплив музики на корекцію дефекту, недостатній рівень музичної освіти логопедів, відсутність спеціалізованих програм з музичного розвитку заїкуватих дошкільників.

Характерними особливостями для дітей із заїканням (обох форм) є: 1) якість та об'єм виконання завдань; 2) обмежений мовленнєвий супровід; 3) недостатній термінологічний словник; 4) характер виконання завдання; 5) ступінь самостійності виконання завдання.

У процесі дослідження виділені загальні та специфічні прояви порушень музично-сенсорного розвитку в дітей з різними клінічними формами заїкання.

До загальних проявів порушень музично-сенсорного розвитку в дошкільників із заїканням належать такі:

- низький ступінь музично-сенсорного розвитку;
- порушення в сприйнятті почуття ритму, темпу та звуковисотності;

- процес сприймання властивостей музичних звуків та музики в цілому дошкільниками із заїканням легше здійснювати з опорою на слуховий та мовноруховий аналізатори. Під час залучення додаткових аналізаторів (а саме кінестетичного та зорового) якісні і кількісні показники суттєво змінюються.

Специфічні прояви порушень розвитку в дошкільників з неврозоподібною формою заїкання виражаються в тому, що зазначена категорія дітей:

- не уважно слухає і погано запам'ятовує інструкцію (недостатня сформованість слухової уваги та довільної пам'яті);

- пасивна під час виконання завдань;

- не помічає і самостійно не виправляє свої помилки, погано приймає допомогу педагога;

- не впевнена, часто покладається на випадковий вибір під час виконання завдань;

- має порушену здатність співвідносити сприймання ритму з рухом.

Специфічні прояви порушень розвитку в дошкільників з невротичною формою заїкання:

- позитивно реагують на зауваження і приймають допомогу експериментатора;

- під час виконання завдань частіше обмежуються показом, утримуючись від словесних відповідей;

- під час помилкового виконання завдань можуть повторно виконати це завдання правильно;

- слабо розвинені асоціативні уявлення, діти відчувають складності під час співвідношення сприймання музичних творів та властивостей музичних звуків із зоровими образами.

Темпо-ритмічні порушення мовлення зумовлюють особливості ритмічного, звуковисотного, темпового, динамічного, тембрового слуху. Для підтвердження одержаних результатів була встановлена значуща рангова кореляція між цими показниками та просодичною стороною мовлення для дітей із заїканням. Обчислення було здійснено в статистичному пакеті PASW 18. Кореляційний аналіз r-Пірсона дозволив нам виявити взаємозалежність між компонентами просодичної сторони мовлення (ритму, темпу, тембру, звуковисотності, динамічних відтінків) та сприйманням властивостей музичних звуків (ритму, темпу, тембру, звуковисотності, динаміки) для дітей із невротичною формою заїкання ($r_{\text{ритм.}}=0,869$; $r_{\text{зв.}}=0,950$; $r_{\text{темп.}}=0,799$; $r_{\text{дин.}}=0,684$; $r_{\text{темб.}}=0,997$) і з неврозоподібною формою заїкання ($r_{\text{ритм.}}=0,909$; $r_{\text{зв.}}=0,776$; $r_{\text{темп.}}=0,926$; $r_{\text{дин.}}=0,785$; $r_{\text{темб.}}=0,990$).

Отже, за даними обстеження нами були з'ясовані явні відмінності музично-сенсорних можливостей між дошкільниками із заїканням за виразністю ознак порушення музично-сенсорного розвитку та вмінням самостійно виконувати завдання.

Доведено, що темпо-ритмічні порушення мовлення зумовлюють особливості ритмічного, звуковисотного, темпового, динамічного, тембрового слуху. Установлена значуща рангова кореляція між цими показниками та просодичною стороною мовлення для дітей з невротичною формою заїкання ($r_{\text{ритм.}}=0,869$; $r_{\text{зв.}}=0,950$; $r_{\text{темп.}}=0,799$; $r_{\text{дин.}}=0,684$; $r_{\text{темб.}}=0,997$) і з неврозоподібною формою заїкання ($r_{\text{ритм.}}=0,909$; $r_{\text{зв.}}=0,776$; $r_{\text{темп.}}=0,926$; $r_{\text{дин.}}=0,785$; $r_{\text{темб.}}=0,990$).

Підтвердилося припущення про те, що відхилення в ритмічній діяльності одного з аналізаторів (у нашому випадку мовнорухового) сприяє неузгодженню інших сенсорних зон, що взаємодіють з ним. Для дошкільників із невротичною і неврозоподібною формами заїкання характерним є недостатній ступінь музично-сенсорного розвитку: порушення сприймання ритму, темпу, висоти звука; утруднення сприймання музичних звуків з опорою на додаткові аналізатори (кінестетичний і зоровий). Установлено залежність ступеня музично-сенсорного розвитку від клінічної форми заїкання. Виявлено відмінності музично-сенсорних можливостей у дошкільників із невротичною та неврозоподібною формами заїкання за

ознаками порушення музично-сенсорного розвитку та вмінням самостійно виконувати завдання, що пов'язано з особливостями патогенетичного механізму протікання заїкання. З'ясовано, що в дітей із неврозоподібною формою заїкання ступінь розвитку сприймання властивостей музичних звуків нижчий, ніж у дошкільників із невротичною формою заїкання.

Аналіз одержаних результатів дослідження визначив потенційні можливості синестезії в роботі мовнорухового, слухового, зорового і кінестетичного аналізаторів, що дало можливість розробки спеціальної методики корекційно-розвивальної роботи на полісенсорному підґрунті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1.Белякова Л.И. Характеристика показателей неплавности речи у дошкольников / Л.И.Белякова, С.Р.Асланова // Ребенок: раннее выявление отклонений в развитии речи и их преодоление. – М., 2001 – С. 61-66.
- 2.Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини / Наталія Олексіївна Ветлугіна. – К.: Муз. Україна, 1978. – 255 с.
- 3.Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / [наук. кер. О.В.Проскура]. – К.: Освіта, 1993. – 272 с.
- 4.Малютко. Програма виховання дітей дошкільного віку / відп. ред. З.П.Плохий; Ін-т проблем виховання АПН України. – К.: Пед. думка, 1999. – 285, [1] с.
- 5.Науменко Т.І. Виховує мистецтво: активізація творчості дошкільників засобами мистецтва: метод. посіб. / Т.І.Науменко, Н.Т.Кириченко. – К.: ІЗМН, 1998. – 100 с.
- 6.Науменко Т.І. Музично-естетичне виховання дошкільнят: програма та метод. рек. / Т.І.Науменко; М-во освіти України, Творча спілка вчителів України. – К.: Магістр-S, 1996. – 96 с.

УДК: 376 – 056.264.091.33:81

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДИЗАРТРИЄЮ

Кондратенко В.О.

кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М. П. Драгоманова

У статті розглядається проблема ДЦП та дизартрії з метою визначення оптимальної методики для подолання мовленнєвих вад дітей з дизартрією. Взявши до уваги висновки І. П. Павлова щодо розвитку моторики дитини, ми зможемо прискорити та значно поліпшити підготовку дітей-дизартриків до навчання та визначити арсенал засобів фізичного виховання для ефективного впливу на корекцію мовленнєвого порушення.

Статья рассматривает проблему ДЦП и дизартрии с целью определения оптимальной методики в преодолении речевых нарушений детей из дизартрей. Приняв во внимание выводы И. П. Павлова о развитии моторики ребенка, мы сможем ускорить и значительно улучшить подготовку детей-дизартриков к учебе и определить комплекс физического воспитания для эффективного влияния на коррекцию речевого нарушения.

In the article the problem of DCP and dizartrii is examined with the purpose of determination of optimum method for overcoming of vocal defects of children with dizartrieyu. Taking into account the conclusions of I. P. Pavlova in relation to development of motoriki of child, we will be able to accelerate and considerably improve preparation of children-dizartrikiv to the studies and define the arsenal of facilities of physical education for effective influence on the correction of vocal violation.

Ключові слова: Дизартрія, Мовлення, Складова рухова корекція, Складова логопедична корекція, Психічне виховання, Фізичне виховання.

Ключевые слова: Дизартрия, Вещание, Составная двигательная коррекция, Составная логопедическая коррекция, Психическое воспитание, Физическое воспитание.

Keywords: Dizartriya, Broadcasting, Component motive correction, Component speech therapy correction, Psychical education, Physical education.

Проаналізувавши спеціальну літературу, в якій розглядається проблема ДЦП і дизартрії, з метою визначення оптимальної методики у подоланні мовленнєвих вад у дітей із дизартрією, ми дійшли до висновку, що